

SOZANDALIKNING TA'LIM VA TARBIYA TIZIMIDAGI O'RNI

Shinibekov Alliyar Bekbergenovich

O'zbekiston davlat san'at va madaniyat

Institute Nukus filiali "Folklor va etnografiya" kafedrası asistent o'qituvchisi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15116050>

Annotatsiya. Sozandalik san'ati nafaqat ijrochilik mahorati, balki milliy madaniyat va qadriyatlarni shakllantirish vositasi hamdir. Ushbu maqolada sozandalikning ta'lim va tarbiya tizimidagi o'rni, uning yosh avlodga estetik va axloqiy tarbiya berishdagi ahamiyati, shuningdek, an'anaviy va zamonaviy o'qitish usullari tahlil qilinadi. Sozandalikning nafaqat musiqa ta'limi, balki umumiy tarbiya jarayonidagi roli ham ochib beriladi.

Kalit so'zlar: Sozandalik, ta'lim, tarbiya, musiqa pedagogikasi, milliy san'at, yosh avlod, an'ana.

THE PLACE OF MUSICIANSHIP IN THE EDUCATION AND EDUCATION SYSTEM

Abstract. The art of musicianship is not only a performing skill, but also a means of forming national culture and values. This article analyzes the place of musicianship in the education and upbringing system, its importance in providing aesthetic and moral education to the younger generation, as well as traditional and modern teaching methods. The role of musicianship not only in music education, but also in the general educational process is revealed.

Keywords: Musicianship, education, upbringing, music pedagogy, national art, young generation, tradition.

МЕСТО МУЗЫКИ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ И ВОСПИТАНИЯ

Аннотация. Музыкальное искусство — это не только исполнительское мастерство, но и средство формирования национальной культуры и ценностей. В статье анализируется роль музыки в системе образования и воспитания, ее значение в эстетическом и нравственном воспитании подрастающего поколения, а также традиционные и современные методы обучения. Раскрывается роль композиции не только в музыкальном образовании, но и в общеобразовательном процессе.

Ключевые слова: Музыка, образование, воспитание, музыкальная педагогика, национальное искусство, молодое поколение, традиция.

Sozandalik – xalqning musiqiy madaniyatini aks ettiruvchi san'at sohasi bo'lib, u asrlar davomida rivojlanib kelgan. Musiqa inson tafakkuri va qalbiga chuqur ta'sir ko'rsatadigan san'at turidir.

Sozandalik san'ati inson ruhiyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatish bilan birga, yosh avlodni tarbiyalash, ularning estetik didini shakllantirish va milliy qadriyatlarga hurmat uyg'otishda muhim o'rin tutadi. U avlodlar o'rtasidagi madaniy ko'prik vazifasini bajarib, milliy o'ziga xoslikni saqlashda katta ahamiyat kasb etadi.

Sozandalik faqat cholg'u chalish mahorati emas, balki ma'naviyatni yuksaltiruvchi omil hamdir. Ushbu san'atni egallash jarayonida inson o'zini ijodiy rivojlantiribgina qolmay, balki ichki dunyosini boyitadi. Musiqa ijro etish sabr-toqat va mehnatsevarlikni talab qiladi. Shuning uchun ham sozandalik faqat bir kasb emas, balki hayot tarzi, madaniy merosni avloddan-avlodga yetkazuvchi muhim san'at yo'nalishidir.

Shuningdek, sozandalik yoshlarning estetik tafakkurini shakllantirishda, ularning ijtimoiy muhitga moslashuvida katta o'rin tutadi. U inson ongini poklaydi, hayotga nisbatan ijobiy munosabat uyg'otadi va badiiy didni rivojlantirishga xizmat qiladi. Sozandalik inson ma'naviyatini yuksaltirish bilan birga, uni jamiyatga moslashishga o'rgatadi. Musiqaning sehrli qudrati inson ruhiyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatib, stressni kamaytiradi va xotirani mustahkamlaydi.

Bundan tashqari, sozandalik san'ati insonning ijodiy salohiyatini rivojlantiradi va uning mantiqiy fikrlash qobiliyatini oshiradi. Yosh bolalar uchun cholg'u chalish nafaqat musiqaviy qobiliyatlarini, balki ularning matematik va lingvistik qobiliyatlarini ham rivojlantirishga yordam beradi. Musiqa orqali berilgan ta'lim insonning nutq madaniyatini yaxshilaydi, e'tiborini jamlashga yordam beradi va hissiy barqarorlikni oshiradi.

Shu bilan birga, sozandalik san'ati insonning shaxsiy va ijtimoiy hayotiga ham katta ta'sir ko'rsatadi. U insonni sabr-toqatli bo'lishga, fidoyilik va mehnatsevarlikni qadrlashga o'rgatadi.

Orkestr yoki ansamblda ijro etish esa jamoaviy ishlash ko'nikmalarini shakllantiradi, o'zaro hamkorlik va tushunishni rivojlantiradi. Shu bois, ushbu maqolada sozandalik san'atining ta'lim va tarbiya tizimidagi o'rni keng qamrovli tahlil qilinadi va uning inson hayotiga ta'siri chuqur yoritiladi. Sozandalik va ta'lim jarayonlarida an'anaviy sozandalik maktablari mavjud bo'lib O'zbekistonda, Qoraqalpog'iston Respublikasi va boshqa Markaziy Osiyo davlatlarida sozandalikning ustoz-shogird an'anasi asosida o'qitilishi uzoq tarixga ega. Ushbu tizimda shogirdlar ustozlaridan nafaqat ijrochilik mahoratini, balki axloqiy va estetik qadriyatlarni ham o'rganishgan. Sozandalik darslarida kuy ijrosi, ritm tuzilishi, improvisatsiya san'ati va ansambl ijrochiligi o'rgatiladi.

Ayniqsa, Qoraqalpog'iston Respublikasida sozandalik an'analari juda qadimiy bo'lib, mahalliy hofiz va sozandalar tomonidan avloddan-avlodga o'tib kelmoqda. Bu mintaqada sozandalikning o'ziga xos yo'nalishlari rivojlanib, milliy cholg'ular va ijrochilik uslublari takomillashgan. Qoraqalpog'istonlik sozandalar ijrosidagi kuy va dostonlar o'zining ohangdorligi va chuqur mazmuni bilan ajralib turadi.

Sozandalik san'ati Qoraqalpog'istonda xalqning ma'naviy merosining ajralmas qismi hisoblanadi. Bu hududda dutor, gijjak, chang, kobiz kabi milliy cholg'ular keng tarqalgan bo'lib, ular yordamida xalq qo'shiqlari va dostonlari ijro etiladi. Ayniqsa, baxshichilik san'ati keng rivojlangan bo'lib, u musiqiy hamda she'riy merosni birlashtirgan holda yetkazib berish imkonini yaratadi. Qoraqalpog'istondagi sozandalik an'analari yosh avlodga nafaqat musiqiy mahorat, balki milliy o'ziga xoslik va madaniy qadriyatlarni ham singdirishga xizmat qiladi.

Sozandalik ijrosi orqali xalqning tarixi, dostonlari va urf-odatlar avloddan-avlodga yetkaziladi. Bugungi kunda ham Qoraqalpog'iston sozandolari o'z an'alarini asrab-avaylab, zamonaviy imkoniyatlar bilan boyitib, milliy san'at rivojiga hissa qo'shib kelmoqdalar.

Akademik Sozandalik Ta'limi haqida aytadigan bo'lsak bugungi kunda O'zbekiston davlat konservatoriyasi, san'at institutlari va maxsus musiqa maktablarida sozandalik akademik fan sifatida o'qitiladi. Bu dargohlarda an'anaviy cholg'ular bilan bir qatorda zamonaviy musiqa nazariyasi ham o'rgatiladi. Sozandalik bo'yicha maxsus darslar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

O'zbekistonda sozandalik ta'limi uzoq tarixga ega bo'lib, uning rivojlanishida an'anaviy va zamonaviy metodlar uyg'unligi muhim rol o'ynaydi. Xususan, Qoraqalpog'iston Respublikasida sozandalikning o'ziga xos maktablari shakllangan bo'lib, bu hududda dutor, gijjak, kobiz va chang kabi milliy cholg'ular ustida ijro etish madaniyati rivojlangan.

Qoraqalpog'iston sozandalik an'analari asosan doston ijrochiligi bilan chambarchas bog'liq bo'lib, baxshilar maktabi orqali avloddan-avlodga o'tib kelmoqda. Bu esa milliy san'atni saqlab qolish va kelajak avlodlarga yetkazishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Sozandalik bo'yicha ta'lim tizimida quyidagi jihatlar alohida e'tibor qaratiladi:

- Cholg'u ijrochiligi asoslari
- Musiqa nazariyasi va solfeggio
- Ansambl va orkestrda ijrochilik
- Xalq va maqom musiqasini o'rganish

Zamonaviy texnologiyalar va sozandalik bugungi kunda raqamli texnologiyalar ta'lim jarayonida keng qo'llanilmoqda. Onlayn darslar, virtual musiqa studiyalari va interaktiv o'qitish platformalari sozandalik ta'limini yanada rivojlantirishga xizmat qilmoqda. Masalan, Cubase, FL Studio kabi dasturlar sozandalar uchun yangi imkoniyatlar ochmoqda.

Raqamli texnologiyalar yordamida musiqa ta'limi yangi bosqichga ko'tarilmoqda.

Onlayn ta'lim platformalari, masalan, Coursera, Udemey va MasterClass kabi saytlarda sozandalik va musiqa nazariyasi bo'yicha kurslar keng ommalashmoqda. Shuningdek, YouTube va boshqa video platformalar orqali turli ustozlar tomonidan taqdim etilayotgan bepul darslar ham yosh sozandalar uchun qulay o'quv manbai bo'lib xizmat qilmoqda. Virtual musiqa studiyalari esa sozandalik ta'limida muhim o'rin tutmoqda.

Cubase, FL Studio, Ableton Live, Logic Pro X kabi dasturlar musiqiy kompozitsiyalar yaratish, yozish va aralashtirish jarayonlarini ancha soddalashtirdi. Ayniqsa, MIDI texnologiyalarining rivojlanishi orqali musiqiy asboblarni real ijrodagidek chalish imkoniyati paydo bo'ldi. Bu esa musiqa ijrochiligi va kompozitsiyasini o'rganayotgan talabalarga katta yengillik yaratmoqda.

Interaktiv o'qitish platformalarining keng qo'llanilishi esa sozandalik ta'limini yanada samarali qilishga xizmat qilmoqda. Masalan, SmartMusic, Yousician va Melodics kabi dasturlar orqali talaba o'z cholg'u chalish mahoratini mustaqil ravishda tekshirib, o'zlashtirish darajasini oshirishi mumkin. Ushbu dasturlar real vaqtda talabaning ijrosini baholab, xatolarini aniqlash va tuzatish imkoniyatini yaratadi.

Shuningdek, sun'iy intellekt asosida ishlaydigan musiqa dasturlari ham rivojlanmoqda.

Masalan, Google Magenta, AIVA va Amper Music kabi tizimlar avtomatik tarzda musiqa yaratish imkonini beradi. Bu esa sozandalar uchun yangi eksperimental maydon ochib beradi va ularning ijodiy jarayonini osonlashtiradi.

Umuman olganda, zamonaviy texnologiyalar sozandalik san'ati va ta'lim jarayonini yangi bosqichga olib chiqmoqda. Raqamli imkoniyatlar orqali musiqa ijrosi, yozuvi va ta'limi yanada qulay va samarali bo'lib bormoqda. Bu esa yosh avlodning texnologiyalardan foydalangan holda milliy va zamonaviy san'atni uyg'unlashtirishiga katta imkoniyat yaratmoqda. Sozandalik va tarbiya sozandalikning axloqiy va estetik tarbiyadagi rolga kelsak sozandalik san'ati inson ruhiyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Musiqa yordamida yosh avlodga quyidagi fazilatlar singdiriladi:

- Milliy qadriyatlarga hurmat – Xalq kuylarini o'rganish orqali milliy madaniyatga bo'lgan muhabbat shakllanadi.
- Ijodiy fikrlash – Improvisatsiya va kuy bastalash orqali shaxsning ijodiy qobiliyatlari rivojlanadi.
- Mehnatsevarlik va intizom – Musiqa ijro etish doimiy mashg'ulot va mehnat talab qiladi.

Sozandalik va ijtimoiy muvofiqlashuvda sozandalar jamoalarda ishlashni o'rganadilar, bu esa ularning ijtimoiy muhitga moslashuviga yordam beradi. Ansambl va orkestrda ijro etish jarayonida hamkorlik qilish, o'zaro tushunish va jamoaviy ish ko'nikmalari shakllanadi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak sozandalikning ta'lim va tarbiya tizimidagi o'rni juda katta. U nafaqat musiqa san'atining rivojlanishiga, balki yosh avlodning estetik va axloqiy jihatdan yetuk bo'lishiga ham xizmat qiladi. An'anaviy va zamonaviy usullarni uyg'unlashtirish orqali sozandalik san'atini yanada rivojlantirish mumkin. Bu esa milliy madaniyatni asrab-avaylash va kelgusi avlodlarga yetkazishda muhim ahamiyat kasb etadi.

REFERENCES

1. Abdurasilov, H. *Milliy musiqa san'ati va uning ta'limdagi o'rni*. Toshkent: Fan, 2018.Y.
2. Karimov, Sh. *O'zbek xalq musiqasi an'analari va ularning zamonaviy ta'limdagi ahamiyati*. Nukus: Karakalpakstan, 2020. Y.
3. Nazarov, B. *Sozandachilik san'ati: tarix va rivojlanish yo'nalishlari*. Toshkent: San'at, 2017. Y.
4. Safayev, R. *An'anaviy musiqa ijrosi va uning tarbiyaviy ahamiyati*. Toshkent: Ma'naviyat, 2019. Y.
5. G'ulomov, I. *O'zbek milliy musiqa merosi va uning ta'limdagi o'rni*. Toshkent: O'qituvchi, 2021. Y.
6. Bekmurodov, K. *An'anaviy va zamonaviy sozlar: o'quv qo'llanma*. Toshkent: Fan, 2016. Y.
7. Nettl, B. *The Study of Ethnomusicology: Thirty-One Issues and Concepts*. Urbana: University of Illinois Press, 2005. Y.
8. Rice, T. *Ethnomusicology: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2014. Y.
9. Абдреймов, Манас Бекполатович. "Қорақалпоқ кинематографиясида овоз режиссёрлиги муаммолари." *Oriental Art and Culture* 8 (2021): 22-25.
10. Bekpolatovich, Abdreymov Manas. "Specific Features of Sound Directing in Karakalpak National Cinema." *International Journal on Integrated Education* 4.9 (2021): 103-108.
11. BEKPOLATOVICH, MANAS ABDREYMOV. "Ways of Formation of Karakalpakfilm in the Pre-independence Years." *International Journal of Innovations in Engineering Research and Technology* 7.4: 1-3.
12. Abdreymov, Manas Bekpolatovich. "QORAQALPOQ ZAMONAVIY MILLIY KINODAGI IZLANISHLAR XARAКTERI." *Oriental Art and Culture* 2.4 (2021): 44-49.
13. Abdreymov, Manas Bekpolatovich. "QORAQOLPOQ KINEMATOGRAFIYASIGA NAZAR: "TANKA" FILMI MISOLIDA." *Интернаука* 16-4 (2020): 49-50.
14. Embergenovich, Khojanov Jabbarbergen. "The Representative of The Karakalpak Theater." *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education (TURCOMAT)* 12.11 (2021): 7207-7213.
15. Abdreymov, Manas Bekpolatovich. "FILMLARDA OVOZ YOZISH JARAYONIDA MIKSHER PULTLARDAN FOYDALANISH." *Oriental Art and Culture* 4.5 (2023): 95-99.
16. Abdreymov, Manas Bekpolatovich. "AKTYOR YOKI SUXONDON OVOZINI YOZIB OLISH VA NUTQ FONOGRAMMALARINING MONTAJ JARAYONI." *Oriental Art and Culture* 5.2 (2024): 126-134.

17. Abdreymov, Manas Bekpolatovich. "AKTYOR YOKI SUXONDON OVOZINI YOZIB OLISH VA NUTQ FONOGRAMMALARINING MONTAJ JARAYONI." *Oriental Art and Culture* 5.2 (2024): 126-134.
18. Shinibekov, Allayar. "QORAQALPOQ MUSIQA MADANIYATIDA MILLIY OGZAKI IJODINING GAVDALANISHI." *Miasto Przyszłości* 39 (2023): 204-206.
19. Shinibekov, Allayar. "Historical and Social Events in Folklore Works from the Point of View of People's Relationships." *Miasto Przyszłości* 27 (2022): 199-201.